

соціального захисту населення. *Державне будівництво*. 2007. № 2. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_51.

Гевко Оксана Борисівна
студентка групи ФПФМ-21
Тернопільського національного економічного університету
Науковий керівник – к.е.н., доцент Мелих О.Ю.

ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ В УКРАЇНІ

Застарілі підходи до організації бюджетних відносин в Україні в умовах низьких темпів економічного зростання, які у 2016-2018 рр. коливались від 2,4% до 3,3% загострюють проблему наповнення державного бюджету країни, циклічного бюджетного дефіциту, для якого характерне перевищення темпів зростання видатків над доходами і, таким чином, забезпечення соціально-економічного розвитку держави.

Тому, проблема наповнення та ефективного використання державних коштів в Україні є однією із найактуальніших.

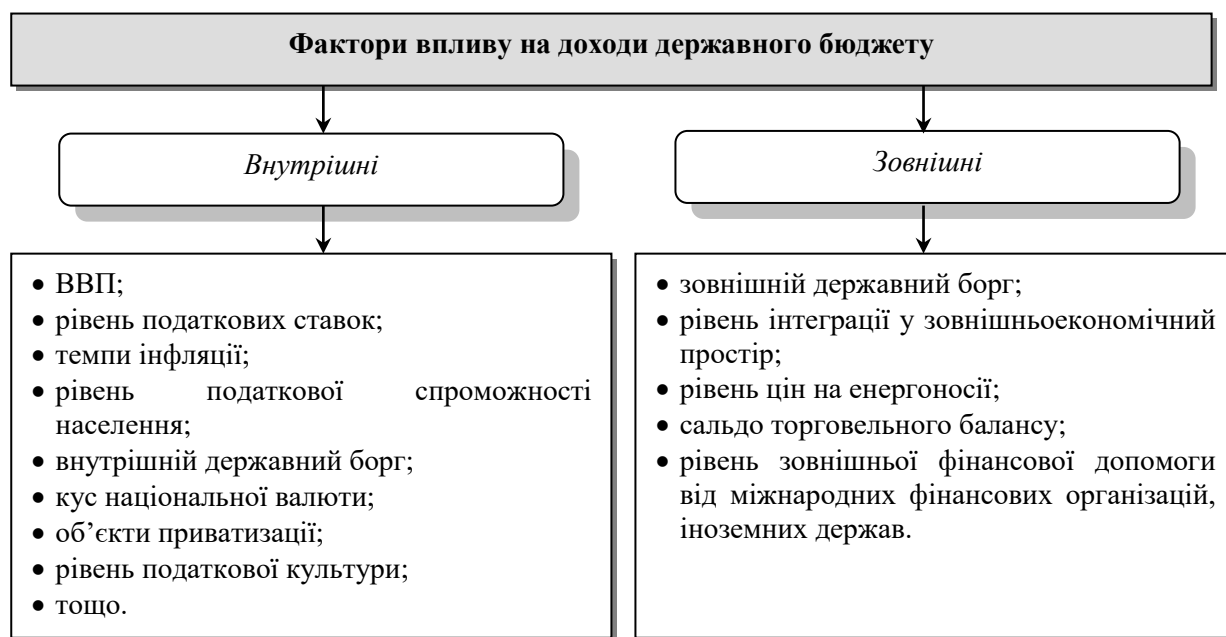
Фінансова діяльність держави передбачає мобілізацію доходів, фінансування видатків, покриття потреб держави та виконання покладених на неї функцій.

Згідно поглядів професора В.М. Опаріна, з позицій фінансової діяльності держави, головним є здійснення видатків у контексті реалізації функцій держави, а податки – лише один із способів їх фінансування. Тобто доходи є вторинними відносно видатків [1, с. 108].

Проте, на наш погляд, ключову роль в процесі здійснення фінансової діяльності держави відіграють саме доходи державного бюджету. Як і бюджет, доходи державного бюджету виконують дві основні функції: розподільчу і контрольну. Так, розподільча функція доходів проявляється у розподілі та перерозподілі ВВП, який є основним джерелом формування дохідної частини бюджетів різних рівнів. За своєю суттю вона є досить обширною, тому, в її складі варто виокремити ряд під функцій, а саме: фіскальну, боргову, соціальну, оборонну, управлінську, екологічну, тощо. Первинною серед перелічених підфункцій є саме фіскальна підфункція, яка полягає у наповненні державного бюджету шляхом вилучення коштів

у фізичних та юридичних осіб шляхом використання податкових та неподаткових інструментів. Завдяки цьому також здійснюється формування фінансових ресурсів, необхідних для обслуговування боргових зобов'язань держави, що є складовою боргової підфункції.

Держава розробляє і використовує оптимальний механізм формування основного централізованого фонду грошових коштів держави враховуючи вплив зовнішніх та внутрішніх факторів (див. рис. 1).

Рис. 1. Фактори впливу на дохідну частину державного бюджету

Примітка: розроблено автором за даними [2]

При цьому, до основних методів наповнення дохідної частини державного бюджету варто віднести:

- пряме вилучення доходів із державного сектора;
- отримання доходів від державних угідь та майна;
- перерозподіл доходів юридичних і фізичних осіб за допомогою податків (податковий метод);
- позичковий метод.

Найбільшу питому вагу у структурі доходів державної казни, як у розвинутих країнах, так і у країнах, що розвиваються займають податкові надходження.

Загальнодержавні і місцеві податки є не лише інструментом наповнення бюджетів, але і важелями регулювання фінансово-економічних відносин (рис. 2.).

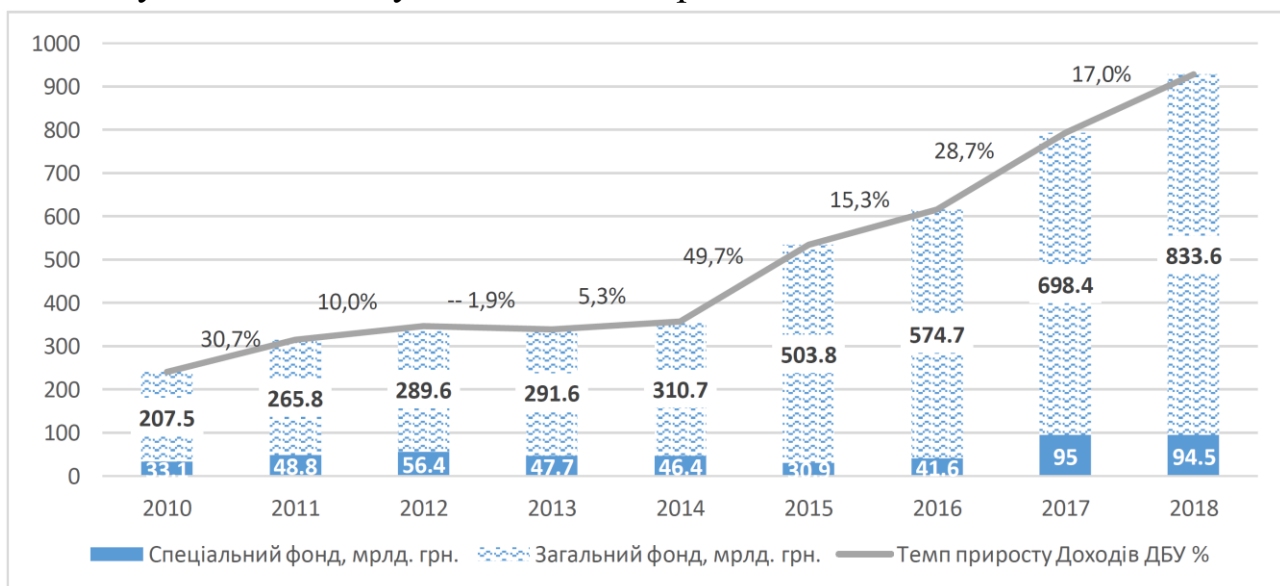
Рис. 2. Вплив рівня податкового навантаження на соціально-економічні процеси в державі

Примітка: побудовано автором за даними [3]

До прикладу, встановлення високих податкових ставок зменшує обсяг наявних оборотних коштів у суб'єктів економіки, що призводить до зниження підприємницької активності, сукупного попиту та інвестиційної привабливості країни. Як наслідок, зменшується і обсяг новоствореної вартості та податкова база, що, у свою чергу, стає причиною скорочення надходжень до державного бюджету.

Тому, в процесі реалізації фіскальної політики ключовою функцією держави є не лише наповнення державного бюджету, але і не допущення деструктивного впливу «податкового тягаря» на розвиток бізнесу, зниження добробуту населення.

Як видно з рисунка 3., впродовж 2010-2018 рр. доходи державного бюджету мали постійну тенденцію до зростання.

Рис. 3. Динаміка доходів Державного бюджету України за 2010-2018 рр.

Примітка: розраховано та побудовано автором за даними [4]

Так, якщо у 2013 р. до державного бюджету надійшло 339,3 млрд. грн., то у 2018 р. даний показник становив 928,10 млрд. грн. При цьому, слід наголосити, що зрісши за п'ять років на 159,9 в.п. (див. рис. 3.), доходи державного бюджету в Україні не надходять у повному обсязі. Так, у 2018 р. сума недоотриманих коштів ДБУ становила 18,7 млрд. грн. (2% річного плану).

За результатами 2018 р., як і в попередні роки, державна казна була наповнена не за рахунок високих темпів розвитку економіки чи закриття податкових лазівок, а завдяки змінам до податкового та бюджетного законодавства, у тому числі зменшення кількості податків з 22 до 9; впровадженню нових податкових платежів, і зокрема військового збору; зростанню ставок акцизного податку; встановленню єдиної базової ставки ПДФО у розмірі 18%; зростанню заробітної плати; зростанню капітальних інвестицій; збільшенню доходів від ввізного мита; розширенню бази оподаткування, і зокрема зміни режиму оподаткування ПДВ для агровиробників; скасуванню пільгової нульової ставки ПДВ на імпорт газу, впливу макроекономічних показників.

Важливим показником, який характеризує міру втручання держави в економіку є співвідношення доходів державного бюджету до ВВП. В Україні з 2014 р. спостерігається зростання частки перерозподілу ВВП через Державний бюджет України (ДБУ).

Так, якщо у 2014 р. значення даного показника становило 23%, то у 2018 р. – 26%, що свідчить про збільшення фіскального тиску на суб'єктів економіки. Причиною даної тенденції є внесення змін до Податкового кодексу України, які пов'язані із підвищенням ставок деяких податків і зборів.

Левову частку доходів ДБУ формують податкові надходження (див. табл. 1.). При цьому, за 2015 – 2018 рр. найбільша їх питома вага в доходах державної казни спостерігалась у 2018 р. – 81,2%, або 753,8 млрд. грн.

Як справедливо зазначають О.В. Золотарьова й І.С. Костенко, у демократичному суспільстві індикатором розвитку системи доходів є співвідношення між податковими і неподатковими надходженнями [5, с. 534].

Так, згідно європейських норм, питома вага неподаткових надходжень у структурі доходів державного бюджету країни не повинна перевищувати 5%.

Незважаючи на європейський вектор інтеграції, в Україні все ще спостерігається значна роль неподаткових надходжень у наповненні державної казни. Так, за підсумками 2018 р. вони становили 17,6% доходів ДБУ, що на 1,4% більше порівняно з 2017 р. та на 4,7% менше – порівняно з 2015 р. (див. табл. 1).

Таблиця 1

Структура доходів Державного бюджету України за 2015-2018 рр.

Показники	2015		2016		2017		2018	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Всього доходів, в т. ч.:	534,7	100	616,3	100	793,4	100	928,1	100
Податкові надходження	409,4	76,6	503,8	81,7	627,1	79,1	753,8	81,2
Неподаткові надходження	120	22,3	103,7	16,8	128,5	16,2	164,5	17,6
Доходи від операцій з капіталом	0,2	0,1	0,2	0,1	0,3	0,1	0,7	0,1
Офіційні трансферти	3,1	0,6	4,2	0,7	5,9	0,8	7,3	0,8
Кошти від закордонних країн та міжнародних організацій	1,7	0,3	4,1	0,6	1,7	0,2	1,5	0,2
Цільові фонди	0,3	0,1	0,3	0,1	29,9	3,6	0,3	0,1

Примітка: розраховано та побудовано автором за даними [4]

На номінальний обсяг податкових надходжень, які в Україні за 2015-2018 рр. зросли на 344,4 млрд. грн. суттєвий вплив мали наступні показники:

- споживчі витрати домашніх господарств;
- фонд оплати праці найманих працівників і грошового забезпечення військовослужбовців;
- фінансові результати діяльності господарюючих суб'єктів;
- обсяг експортно-імпортних операцій;
- курс національної грошової одиниці;
- обсяг виробництва підакцизних товарів, видобутку корисних копалин та інші показники [6].

Україна належить до групи тих країн, в яких левову частку податкових надходжень забезпечують непрямі податки. Їх домінуюча позиція в структурі доходів Державного бюджету України має певне соціально-економічне підґрунтя. Так, коли в країні має місце низький рівень податкової культури та високий рівень тінізації економіки, саме вони забезпечують наповнення державної казни. Пов'язано це з тим, що ухилення від сплати непрямих податків практично неможливе. Тому, значне фіскальне значення непрямих податків є характерним для країн що розвиваються, в тому числі й для України [7].

Домінуючу роль у наповненні Державного бюджету України (без урахування міжбюджетних трансфертів) відіграють податок на додану вартість (ПДВ) та акцизний збір. Така структура податкових надходжень є свідченням перекладання податкового навантаження на споживання.

Зокрема у 2018 році структура податкових надходжень до ДБУ була наступною:

- ПДВ з ввезених на територію України товарів – 32,1%;
- акцизний податок 12,9% (з вироблених – 7,7%, з ввезених – 5,2%);
- податок на прибуток підприємств – 10,5%;
- податок та збір на доходи фізичних осіб – 10%;
- ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування – 8,6% [6, с. 9].

Зростання податкового навантаження на споживання в Україні спостерігається з 2016 р. За підсумками 2017 р. імпліцитна ставка податків на споживання в Україні становила 24,5%, в той час, як у країнах ЄС – 20,7%. Основними причинами зростання середньої ефективної ставки оподаткування в Україні є суттєве скорочення податкових пільг зі сплати ПДВ та покращання якісного рівня його адміністрування, зростання ставок акцизного податку за групами підакцизних товарів (у тому числі в рамках податкової гармонізації).

У 2018 р. планові показники щодо податкових надходжень до ДБУ було виконано лише за трьома податками серед яких: податок на доходи фізичних осіб та військовий збір (100,7%), податок на прибуток підприємств (117,7%) й акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (103,7%).

Посилення ролі податку на доходи фізичних осіб в наповненні державної казни спостерігається з 2012 року. Зокрема, якщо у 2012 році його частка у доходах державного бюджету становила 2,6%, то у 2018 р. значення даного показника перевищило 10%.

Упродовж 2012 – 2018 рр., спостерігається тенденція до перманентного зростання абсолютного обсягу податку на доходи фізичних осіб, який надходив до державного бюджету – із 7 млрд. грн. у 2012 р. до 73,7 млрд. грн. у 2018 р. При цьому, річні темпи приросту цих надходжень коливались від 8,6% до 255,4%.

Причиною такого явища значною мірою було зростання мінімальної заробітної плати; оподаткування податком на доходи фізичних осіб доходів фізичних осіб від продажу або обміну нерухомого, рухомого

майна, отриманої спадщини і подарунків; підвищення ставки податку на доходи фізичних осіб тощо.

Таким чином, в Україні саме податкові надходження забезпечують формування фінансових ресурсів за рахунок яких держава виконує конституційні функції та впливає на соціально-економічний розвиток. Проте, враховуючи стрімкі щорічні темпи зростання видатків питання нарощення податкових надходжень не втрачає своєї актуальності. При цьому, нарощенню дохідної частини Державного бюджету України сприятимуть: стимулювання розвитку бізнесу; нарощення обсягів виробництва і підвищення рівня прибутковості підприємств; дотримання платниками податків податкової дисципліни.

Література:

1. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 240 с.
2. Хмарук Ю. В. Оцінка факторів впливу на доходи Державного бюджету України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2011. Вип. 16. С. 82 – 91.
3. Хмарук Ю. В. Теоретичні підходи до визначення поняття «система доходів Державного бюджету України». *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2011. Вип. 7(2). С. 434 – 439.
4. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 11.10.2019 р.).
5. Золотарьова О.В., Костенко І.С. Моніторинг податкових надходжень до державного бюджету та системи податкового адміністрування України. *Економіка та суспільство*. 2018. Випуск 17. С. 533 – 542.
6. Виконання дохідної частини бюджету за січень-грудень 2018 року. URL: <https://feao.org.ua/products/revenue-2018/> (дата звернення: 15.10.2019 р.).
7. Мелих О.Ю. Фіскальна та економічна ефективність оподаткування прибутку підприємств: вітчизняні реалії та шляхи подолання проблем. *Ефективна економіка*. 2018. №12.